Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 82
FILOLOGIYA

O'TKIR HOSHIMOV VA UILYAM FOLKNER IJODIDA OILA INSTITUTI TALQINI

Nargiza Jumaniyazova*
mustaqil izlanuvchi, Farg'ona davlat universiteti
✉ nartsiss75@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqotda O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" va Uilyam Folknerning "Shovqin va g'azab" romanlari misolida oila instituti talqinining qiyosiy-tipologik jihatlari tahlilga tortiladi. Har ikki asarda ham oila badiiy tasvirning markaziy ob'yekti sifatida bo'y ko'rsatsa-da, tizimli inqirozning genezisi va tabiati bir-biridan tubdan farq qiladi. Folkner prozasida oilaviy inqiroz endogen (ichki) xarakterga ega bo'lib, ota-onalik burchining inkor etilishi va ichki axloqiy tanazzul oqibatida yuzaga kelsa, Hoshimov badiiy olamida oila ekzogen (tashqi) kataklizm — urush sinovidan o'tadi hamda uning barqarorligi ko'pincha mahalla-jamoa institutining ijtimoiy ko'magi orqali ta'minlanadi. Shu bilan birga, har ikkala romanning o'ziga xos konseptual umumiyligi shundaki, oilaning haqiqiy funksional va ma'naviy markazi an'anaviy qon-qarindoshlik iyerarxiyasiga mansub shaxslar emas, balki tizimni tashqi tomondan integratsiyalash va saqlab turish missiyasini bajargan personajlar (Dilsi; Orif oqsoqol) ekanligi namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar

oila instituti, "Ikki eshik orasi", "Shovqin va g'azab", oilaviy inqiroz, jamoa, qiyosiy adabiyotshunoslik.

DOI: 10.5281/zenodo.21743477

Kirish.

Oila instituti O'tkir Hoshimov va Uilyam Folkner badiiy tafakkurida markaziy va tizimlashtiruvchi konseptlardan biri hisoblanadi. Chunonchi, "Ikki eshik orasi" romanida to'qqizga yaqin oilaning ijtimoiy-psixologik qismati urush yillarining dramatik foni orqali yoritilsa, "Shovqin va g'azab" asarida muayyan bir xonadon — Kompsonlar oilasining tanazzuli bir necha o'n yillik xronotop doirasida mikrotahlil qilinadi. Har ikki asarda ham oila fenomeni jamiyat va tarixiy evrilishlarning mikrokosmi (kichik ko'zgusi) sifatida talqin etilgan. Biroq, mazkur estetik ko'zguda aks etayotgan deterministik (sabab-oqibatli) jarayonlar, xususan, oilaviy inqirozning tabiati va destruktiv omillari o'zining konseptual asoslariga ko'ra bir-biridan tubdan farq qiladi.

Folknerda oila: ichki tanazzul. Kompsonlar xonadonidagi inqiroz destruktiv ekzogen omillar (urush, ijtimoiy kataklizmlar) ta'sirida emas, balki tizim ichidagi ota-onalik institutining funksional inqirozi oqibatida yuzaga keladi. Oila boshlig'i — fatalistik dunyoqarashga ega bo'lgan faylasuf, sharob qa'ridan tasalli izlovchi va farzandlariga faqatgina vaqt o'tishi bilan bog'liq pessimistik falsafasini meros qoldiruvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Ona esa haddan tashqari xudbin, faqat Jeysonni o'zining affektiv markazi deb biladigan va boshqa farzandlarini ma'naviy begonalashuvga mahkum etgan personajdir. Ota-onaning mazkur hissiy e'tiborsizligi (emotsional vakuum) oqibatida aka-uka va singil o'rtasidagi o'zaro munosabatlar (xususan, Kventin–Keddi va Benji–Keddi rishtalari) oiladagi yetishmayotgan tayanch funksiyasini o'rnini bosishga (kompensatsiya qilishga) majbur bo'ladi.

Biroq, Keddining turmushga chiqishi va oiladan uzilishi bilan butun oilaviy tizim muqarrar emirilish pallasiga kiradi. Ushbu ijtimoiy-iqtisodiy mavqeni saqlab qolish illyuziyasi yo'lida oila a'zolarining bir-biriga "qurbon qilinishi" (desakralizatsiyasi) talab etiladi: Benjining shaxsiy makoni bo'lgan yaylov sotilib, ushbu resurs Kventinning Garvarddagi elitar ta'limiga yo'naltiriladi. Eng diqqatga sazovor jihati shundaki, ushbu

parchalanayotgan mikrotizimni haqiqiy ma’noda ma’naviy va jismoniy jihatdan birlashtirib turgan yagona fokal nuqta qon-qarindoshlik iyerarxiyasiga mansub shaxslar emas, balki qora tanli xizmatkor Dilsi bo‘lib chiqadi; romanning yakuniy kompozitsion qismi ham aynan uning personajlik xarakteri atrofida klasterlashadi.

Hoshimovda oila: tashqi sinov va jamoaviy bardosh. “Ikki eshik orasi” romanida oilaviy inqirozning genezisi ekzogen xarakterga ega bo‘lib, bevosita urush kataklizmlari — farzandlarning frontga safarbar etilishi (Qora ammaning o‘g‘li Kimsan qismati), oilaviy mikrostrukturaning majburiy parchalanishi, ayriliq, eksistensial kutish va yo‘qotish iztiroblari bilan belgilanadi. Biroq, Folkner qahramonlaridan farqli o‘laroq, o‘zbek oilasi bu ijtimoiy bo‘ronlar qarshisida yakkalanib (izolyatsiyada) qolmaydi; Orif oqsoqol kabi etnos madaniyatining tashuvchilari, qo‘shnichilik va mahalla-jamoa institutining faol a’zolari transformatsiyaga uchrayotgan har bir xonadonning inqirozga bardosh berishida adaptiv ijtimoiy-psixologik ko‘makchi vazifasini bajaradi.

Shu nuqtai nazardan, romandagi “oila” konsepti tor qon-qarindoshlik (biologik) doirasidan chiqib, butun bir sotsiumni (mahallani) qamrab oluvchi kengaytirilgan (kollaborativ) oilaviy tuzilmaga aylanadi. Bu yerda ham, xuddi Folkner prozasidagi Dilsi obrazida bo‘lgani kabi, jamoaning haqiqiy ma’naviy-birlashtiruvchi markazi qon-qarindoshlik iyerarxiyasiga mansub shaxs emas, balki an’anaviy oqsoqollik maqomi va ijtimoiy mas’uliyatni o‘z zimmasiga olgan Orif oqsoqoldir.

Qiyosiy xulosa. Har ikki ijodkor ham oila institutini jamiyatning umumiy holati va evrilishlarini aks ettiruvchi funksional indicator (ko‘rsatkich) sifatida, biroq qarama-qarshi ijtimoiy-badiiy vektorlarda qo‘llaydi. Folkner tinch davr xronotopida ichki axloqiy-psixologik sabablar tufayli imploziv (ichkaridan) yemirilayotgan oilani tasvirlasa, Hoshimov ekstrimal urush sharoitida tashqaridan kuchli bosimga (eksfoliatsiyaga) uchragan, ammo jamoaviy birdamlik arxetipi yordamida o‘z butunligini saqlab qolgan oilaviy tizimni tadqiq etadi. Shu bilan birga, ikkala romanda ham oilaning haqiqiy funksional va barqarorlashtiruvchi o‘zagi rasmiy iyerarxiyadan tashqarida joylashgani — adabiyotshunoslikdagi ”Donishmand qariya/kampir” (Wise Old Man/Woman) arxetipining (Orif oqsoqol va Dilsi timsolida) oila instituti doirasidagi tizimlashtiruvchi rolini yana bir bor ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

Adabiyotlar:

1. Faulkner, W. (1929). *The Sound and the Fury*. New York: Jonathan Cape and Harrison Smith. (O‘zbekcha nashri: Folkner, U. *Shovqin va g‘azab*. Tarjimon: I. G‘afurov. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018).
2. Hoshimov, O‘. (2012). *Ikki eshik orasi: Roman*. Toshkent: “Sharq” NMAK.
3. Jung, C. G. (1969). *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Princeton University Press.